

Bartłomiej RÓŻYCKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-3670-6828

Ewoluuująca rocznica: reinterpretacje pamięci o wydarzeniach 2 maja 1808 roku w Madrycie

Streszczenie: 2 maja 1808 roku stanowi rzadki w historii Hiszpanii przykład zrywu w obronie niepodległości. Wokół wydarzeń z Madrytu wytworzyły się określone mity polityczne, a powstanie zostało upamiętnione w przestrzeni publicznej stolicy, jak i innych miast. Kolejne rocznice tych wydarzeń stały się okazją do kreowania określonej narracji, która z biegiem czasu ewoluowała, a najintensywniej była wykorzystywana w okresie dyktatury frankistowskiej. Współczesna demokratyczna Hiszpania, wobec trudności z formułowaniem spójnej, integrującej narracji na temat historii i tożsamości narodowej, zrezygnowała z wykorzystywania tej rocznicy do podtrzymywania jakichkolwiek mitów związanych z tą datą, zachowując ją jako regionalne święto Wspólnoty Autonomicznej Madrytu. Tradycyjne rytuały są jednak nadal podtrzymywane w regionalnej pamięci zbiorowej niektórych części Hiszpanii, zaś nowe narracje kształtowane są przez mniejszościowe, radykalne ugrupowania polityczne, reinterpretujące wydarzenia z 1808 roku zgodnie ze swoim światopoglądem. Pamięć o 2 maja stanowi przykład zróżnicowanej, heterogenicznej pamięci zbiorowej we współczesnej Hiszpanii.

Słowa kluczowe: 2 maja 1808, Madryt, rocznice historyczne, narracja polityczna, mity polityczne

Wprowadzenie

Analizowanie rocznic historycznych z perspektywy polskiej nieuchronnie prowadzi badacza w tematykę związaną z bohaterską walką o niepodległość. Polska polityka pamięci pełna jest odwołań do tego zagadnienia, a przypominaniu o różnych epizodach zrywów patriotycznych podporządkowany jest kalendarz świąt narodowych¹. Wokół nich wytworzył się dość jednolity kanon pamięci oficjalnej, w znacznym stopniu budowany w opozycji do czasów Polski Ludowej (Korzeniewski, 2010, s. 120–130). Choć Polska nie jest pod tym względem wyjątkiem w kontekście innych państw Europy środkowo-wschodniej (por. Andrejevs, 2018; Aretov, 2014; Ukielski, 2020), nie oznacza to, że wrażliwość historyczna wszystkich narodów europejskich ukształtowana jest tak samo. Na jej obecny kształt wpływ mają bowiem zróżnicowane losy poszczególnych państw, wraz z elementami szczególnie mocno obecnymi w zbiorowej pamięci, postrzeganymi jako najbardziej heroiczne bądź tragiczne.

Hiszpania stanowi w tym kontekście przypadek skrajnie odmienny od polskiego, jako że jej historię ukształtowały zupełnie inne wydarzenia. Posiada ona wszelako jedną datę, która daje się porównać do zrywów niepodległościowych tak często celebrowanych w naszej części Europy – jest nią 2 maja 1808 roku, moment wybuchu powstania antynapoleońskiego na ulicach Madrytu. Wydarzenia kojarzone z tym dniem oraz ich

¹ Tematyce tej poświęcone są inne teksty zawarte w niniejszym tomie.

następstwa stanowią fundament określonych mitów, wpływają na wyobrażenia zbiorowe, sama data była zaś na przestrzeni ponad dwóch stuleci celebrowana na rozmaite sposoby. Jej współczesne postrzeganie różni się jednak znacząco od tego, czego można by się spodziewać po upamiętnieniu walki o niepodległość. Właśnie z tego względu przypadek ten jest warty przeanalizowania. W niniejszym tekście podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie: z jakimi wartościami wiążą się narracje dotyczące obchodzenia rocznicy 2 maja 1808 roku w Hiszpanii i jak te związki ulegały zmianie na przestrzeni lat? Pozwoli to poszerzyć świadomość odnośnie odmiennych wrażliwości historycznych i systemów wartości, co może stać się elementem wpływającym na poprawę wzajemnego zrozumienia i fundamentem efektywnej współpracy, pomimo różnic naturalnie zachodzących między narodami.

Do realizacji zamierzonego celu badawczego niezbędne było oparcie badania na zróżnicowanej gamie metod. Rekonstrukcja wydarzeń związanych z omawianą datą, jak i faktografia dotycząca ich upamiętnień, wymagała analizy istniejących opracowań historycznych. Analiza dyskursu historycznego² była z kolei niezbędna dla prześledzenia zmieniających się interpretacji poruszanych zagadnień, szczególnie epizodów najbardziej mitologizowanych, co do których ustalenie faktycznego przebiegu zdarzeń okazywało się najbardziej problematyczne. Kwestia doboru najbardziej rzetelnych i reprezentatywnych materiałów została skonsultowana z pracownikami Wydziału Geografii i Historii Uniwersytetu Complutense w Madrycie. Badanie współczesnych obchodów 2 maja możliwe było dzięki analizie przekazów medialnych, a także bezpośredniej obserwacji przeprowadzonej przez autora artykułu podczas pobytu w Madrycie w trakcie obchodów w 2024 roku. Wreszcie mapowanie miejsc pamięci związanych z omawianymi wydarzeniami wiązało się z wykorzystaniem otwartych źródeł internetowych, w szczególności popularnego serwisu Google Maps oraz stron rozmaitych instytucji publicznych.

Narracja i rytuał obchodów rocznicowych

Celebracja rocznicy wiąże się z kształtowaniem określonych narracji. Te kreowane są przez polityków, stawiających sobie za cel ukazanie pewnej kompleksowej wizji rzeczywistości, która obejmować będzie swoim zakresem przeszłość, teraźniejszość oraz przyszłość. Traktują ją oni jako narzędzie wpływania na przekonania, a zatem i na zachowania odbiorców, co pozwala realizować określone cele polityczne (Cianciara, 2021, s. 133). Badacze rocznic mających charakter świąt narodowych, wskazują iż święto takie „obejmuje wymiar symboliczny, czyli wytworzenie, zwykle z inicjatywy państwowej, kulturowych emblematów, symboli oraz rytuałów, jak i (prze)pisanie »narodowej« historii” (Lentz, 2013, s. 208). Forma i treść obchodów odzwierciedla i wzmacnia zbiorowe wyobrażenia narodu, tworząc więc opartą o wspólne dziedzictwo i wartości. Świąta narodowe stają się „nośnikami państwowo zinstytucjonalizowanych praktyk odwołujących się do wspólnoty, jej mitologii oraz symboliki” (Elgenius, 2007, s. 69).

² Analiza dyskursu opiera się na przekonaniu o subiektywności przekazu, iż „powstawanie każdego konkretnego komunikatu [...] jest procesem, w którym nadawca nie informuje [...] o tym, jakie coś jest, lecz jak on to widzi” (Czerwiński, 2012, s. 150) i że nawet „dyskurs naukowy jest polem walki o znaczenie i podlega kulturowemu negocjowaniu” (Biskupska, 2020, s. 452).

Cykliczność sprawia, iż rocznica przekształca się w pewien rytuał, którego celem jest „uświadomienie i umocnienie ludzi w przekonaniu o wspólnotcie ich celów. Ważnym elementem [...] jest cykliczność podejmowania działań rytualnych i wykorzystanie w toku ich trwania stałych elementów, które w sposób szczególny kreują tożsamość danej społeczności” (Gierszewska, 2019, s. 194). Rytuał polityczny stanowi immanentny element prowadzenia polityki, a kluczowy jest jego aspekt komunikacyjny, bowiem „politykę należy po części uprawiać jako rodzaj odświętnej komunikacji, przystosowanej do wymagań uroczystości” (Rothenbuhler, 2003, s. 126).

Obserwacje te prowadzą do stosunkowo oczywistych konkluzji w przypadku powszechnie celebrowanego w danym społeczeństwie, niebudzącego wątpliwości święta narodowego: władza wykorzystuje taką okazję, by formułować i promować narracje integrujące wspólnotę narodową wokół pożądanych haseł, kształtując w ten sposób ich postawy. Powstaje jednak pytanie, co dzieje się, gdy dotychczasowy rytuał rocznicowy traci swoją atrakcyjność – nie tylko nie spotyka się z entuzjastyczną reakcją społeczną, ale samo państwo zrzuca się roli inspiratora i koordynatora działań upamiętniających? Czy jest on skazany na zniknięcie? Polskie doświadczenia, związane z obrzędowością komunistyczną (por. Dytman-Stasiński, 2006), nakazywałyby odpowiedzieć na to pytanie pozytywnie: gdy święto traci wsparcie instytucjonalne, a w społeczeństwie brak jest silnych oznak chęci do podtrzymywania określonego rytuału, święto takie zanika. Przypadek omawiany w niniejszym artykule ukaże nam jednak, iż nie jest to jedyny możliwy scenariusz: że w określonych uwarunkowaniach, pamięć i celebrowanie określonych wydarzeń z przeszłości mogą podlegać daleko posuniętej ewolucji, zupełnie zmieniając ich pierwotny wydźwięk.

Wyzwania hiszpańskiej tożsamości narodowej

Podjęmowanego w tym artykule zagadnienia nie sposób wyjaśnić bez przybliżenia problematyki związanej z hiszpańskim nacjonalizmem oraz celebrowaniem historii narodowej we współczesnej Hiszpanii. Prowadzone od lat badania wykazują niskie w porównaniu z innymi państwami europejskimi przywiązanie do symboli narodowych oraz dość negatywne postrzeganie własnej ojczyzny, stojące w kontraście z pozytywnym postrzeganiem tego państwa na świecie. Tłumaczy się to ukształtowanym w okresie historii najnowszej kompleksem niższości w związku z upadkiem dawnej potęgi kolonialnej (zwłaszcza kompromitującą wojną ze Stanami Zjednoczonymi w 1898 roku) i wyniszczającymi konfliktami wewnętrznymi (szczególnie wojną domową 1936–1939), a także z zawłaszczeniem symboli narodowych przez dyktaturę frankistowską (1939–1975), co w rezultacie doprowadziło ugrupowania opozycji demokratycznej do ostrożnego dystansowania się od nich (González-Enríquez, 2017, s. 11). Próby zdefiniowania na nowo tożsamości narodowej demokratycznej Hiszpanii w oparciu o przeszłość prowadziły do podziałów, a nie konsensusu, jako że wiązały się z tworzeniem dychotomii na „dobrych” i „złych” Hiszpanów, wskrzeszały dawne traumy i spory (Godsland, 2005, s. 256). Z tego względu, w okresie transformacji elity polityczne podjęły decyzję o kształtowaniu nowej hiszpańskiej tożsamości w oparciu nie o problematyczną przeszłość, ale postęp i modernizację, budowanie nowoczesnego, atrakcyjnego państwa

(Wawrzyński, Ratke-Majewska, Marszałek-Kawa, 2015, s. 24). Temu procesowi *state-building* nie towarzyszyły jednak równie ambitne działania z zakresu *nation-building* (Mees, 2007, s. 299). Przełożyło się to na wiele aspektów funkcjonowania państwa, jak na przykład system edukacji, niezdolny do zmierzenia się z zagadnieniem tematyki narodowej i krzewienia jego pozytywnego postrzegania (Sáiz Serrano, López Facal, 2012, s. 97). Efektem tego stało się upartyjnienie symboli narodowych, kojarzonych z ugrupowaniami prawicowymi (Fraile-Jurado, Fernández-Díaz, 2019, s. 3), zdystansowanie do idei narodowej, którego emanacją stał się stosowany często na lewicy zwrot „państwo hiszpańskie” (*Estado español*), zamiast po prostu „Hiszpania” (Pastor, 2014, s. 138–148, 169–179), wreszcie regionalizacja tożsamości, prowadząca do skupienia się polityk historycznych i kulturowych prowadzonych w poszczególnych Wspólnotach Autonomicznych na sprawach ograniczonych do ich własnego terytorium (González-Enríquez, 2017, s. 12). Nacjonalizm hiszpański często postrzegany jest jako wstydlivy i nieatrakcyjny, bo zakorzeniony w tradycji i nienowoczesny – w przeciwieństwie do rozkwitających i przejawiających coraz większe aspiracje nacjonalizmów regionalnych (Michonneau, Núñez Seixas, 2014, s. 4). Pojawienie się w drugiej dekadzie XXI wieku partii politycznej VOX, odwołującej się do symboliki narodowej (Marcos-Marne, Plaza-Colodro, O’Flynn, 2021, s. 9), stanowi wprawdzie pewien zwiastun odrotu od tych tendencji, tym niemniej sam ten fakt nie oznacza jeszcze demontażu opisanych powyżej zjawisk, dominujących od dekad w hiszpańskiej polityce.

Wydarzenia 2 maja 1808 roku i ich mitologizacja

W okresie wojen napoleońskich Hiszpania stała się zależna od swojego silniejszego sąsiada. Traktat z Fontainebleau z 27 października 1807 roku doprowadził do wkroczenia na Półwysep Iberyjski wojsk francuskich, celem przeprowadzenia wspólnego podboju Portugalii. Jednym z następstw była jednak także francuska okupacja Madrytu, do którego 23 marca 1808 roku wkroczyły wojska pod dowództwem generała Joachima Murata, a także zmuszenie do abdykacji Karola IV oraz Ferdynanda VII z dynastii Burbonów i zajęcie tronu hiszpańskiego przez brata Napoleona – Józefa Bonaparte. Zignorowanie przez Cesarza Francuzów wcześniejszych układów, obsadzenie hiszpańskich fortec własnymi wojskami, wreszcie decyzje o przeniesieniu do francuskiej Bajonny ostatnich członków obalonej rodziny królewskiej oraz wypuszczeniu na wolność dawnego królewskiego ministra, Manuela Godoya, postrzeganego powszechnie na Półwyspie Iberyjskim jako personifikacja postaw kolaboracyjnych, doprowadziły do wybuchu oburzenia, które 2 maja przerodziło się w wystąpienie ludności Madrytu przeciw niechcianej władzy. Wobec braku uzbrojenia powstańców, kluczowym miejscem wydarzeń stał się obiekt wojskowy w dzielnicy Maravillas, *Parque de Artillería de Monteleón*, gdzie dwaj kapitanowie, Luis Daoíz i Pedro Velarde, podjęli decyzję o wydaniu broni ludności, wbrew rozkazom zwierzchników, by nie angażować się w konflikt. Obiekt ten stał się szybko celem francuskich ataków i mimo odparcia kilku natarć, powstańcy, w tym Daoíz i Velarde, ostatecznie polegali. Rebelia została błyskawicznie stłumiona w związku ze znaczną dysproporcją sił na korzyść Francuzów (po których stronie według prawdopodobnych źródeł zginęło 38 osób, przy wskazywanej przez historyków liczbie poległych powstańców

między 409 a 526). Wydarzenie to stało się jednak zapłonem dla trwającej do 1814 roku wojny o niepodległość (Martín del Hoyo, Rodríguez Morales, 2022, s. 12–20; de Diego, 2008, s. 197–205)³. W roku zakończenia walk Francisco Goya namalował najsłynniejsze upamiętnienie wydarzeń z Madrytu – dyptyk „Szarża Mameluków” (funkcjonujący też pod nazwą „2 maja 1808 w Madrycie”) oraz „Rozstrzelanie powstańców madryckich” (analogicznie – „3 maja 1808 w Madrycie”) (*La colección...*, b.d.)⁴.

Po powrocie Burbonów na tron Hiszpanii, wydarzenia związane z 2 maja oraz całą wojną o niepodległość stały się obiektem zinstytucjonalizowanego kultu. Daoíz i Velarde, których ciała tuż po śmierci potajemnie pochowano, w szóstą rocznicę powstania zostali ekshumowani celem odprawienia oficjalnego, pełnego celebry pochówku. W 1822 roku skonstruowany został ich pomnik, umieszczony początkowo w parku El Retiro choć później wielokrotnie przenoszony. W późniejszych latach przestrzeń miejska Madrytu wypełniła się dalszymi obiektami upamiętniającymi te wydarzenia: kolejne pomniki odsłaniane były przy Campo de la Lealtad w roku 1840 (gdzie przeniesiono wówczas po raz kolejny prochy obu przywódców), na nowo zbudowanym Plaza del 2 de Mayo w 1869 (położonym w miejscu, gdzie toczyły się wspomniane wcześniej walki o arsenał broni) oraz przy Glorieta de San Bernardo w 1908 roku (ten pomnik był dwukrotnie przenoszony, obecnie znajduje się w pobliżu Plaza de España). Poza stolicą, Daoíz i Velarde doczekali się indywidualnych pomników w swoich rodzinnych stronach – odpowiednio w Sewilli (inaugurowany w 1889 roku) i w Santander (1880), a wspólnego w Segowii (1910). Podobnych upamiętnień doczekał się jeszcze jeden wojskowy, włączony do panteonu bohaterów 2 maja – porucznik Jacinto Ruiz, który odniósł w powstaniu ciężkie rany i choć zdołał wyjechać z miasta, zmarł od nich w kolejnym roku. Upamiętniły go rzeźby odsłonięte w Madrycie (1891) oraz w jego rodzinnej Ceucie (1892). Z biegiem czasu zarówno sama data jak i nazwiska osób biorących udział w powstaniu zaczęły być także upamiętniane w toponimii Madrytu oraz innych miast (Espadas Burgos, 2008, s. 428; Villar Saro, 2014; *El proyecto...*, b.d.; *Monumento...*, b.d.; *Busto...*, b.d.).

Poza upamiętnieniami widocznymi w przestrzeni miejskiej, ważne dla upowszechnienia mitów związanych z wydarzeniami 1808 roku było też ich przedstawianie w historiografii. 2 maja postrzegany był jako „dzień narodzin” narodu hiszpańskiego, co jest oczywistą fikcją, ale zarazem symbolem niezbędnym dla stworzenia i umocnienia zbiorowej tożsamości (García Cárcel, 2009, s. 40). Ustalenia historyczne dowiodły, iż walczący wywodzili się z różnorodnych grup społeczno-zawodowych i reprezentowali rozmaite grupy wiekowe, należeli do nich tak rodowici madrytczyzy jak i osoby pochodzące z innych stron Hiszpanii. Ponadto, co okaże się istotne dla współcześnie formułowanych narracji, stosunkowo znaczący był też udział kobiet pośród ofiar starć (15–17%). Wszystko to świadczyć miało o powszechnym, narodowym charakterze zrywu (de Diego, 2008, s. 201–202; Espadas Burgos, 2008, s. 427–428).

³ W trakcie owej wojny doszło do kolejnych wydarzeń o mitotwórczym potencjale, które nie stanowią jednak tematu niniejszego artykułu. Należą do nich wygrana dwa i pół miesiąca później bitwa pod Bailén, uchwalenie w 1812 r. konstytucji w Kadyksie, a także wykreowanie mitu króla Ferdynanda VII zwanego „Upragnionym” (*El Deseado*).

⁴ W 1982 roku reprodukcja drugiego z tych obrazów stała się elementem pomnika w miejscu pochówku powstańców na cmentarzu Cementerio de La Florida (García González, 2025).

Poszczególne elementy wydarzeń uległy dodatkowej mitologizacji. Jednym z nich stały się okoliczności śmierci Manueli Malasaña, 17-letniej córki piekarza. Według rozpowszechnionej jeszcze w XIX wieku wersji, Jean Malesange (będący w rzeczywistości Francuzem, którego nazwisko zostało shiszpazizowane) wziął udział w powstaniu, zaś jego córka zginęła od francuskiego ostrzału, kiedy dostarczała mu amunicję. Nośnikiem tej narracji stał się obraz Eugenio Álvareza Dumonta, z 1887 roku, przedstawiającego Manuelę umierającą u stóp swojego ojca, wciąż stawiającego opór przeciwnikowi (*La colección...*, b.d.). Jako ucieleśnienie idei ofiarnej śmierci za ojczyznę, stała się ona symbolem dzielnicy, została jej dedykowana ulica w pobliżu miejsca jej zamieszkania, a współcześnie nazwa Malasaña rozszerzana jest potocznie na całą dzielnicę (która pierwotnie nosiła oficjalną nazwę *Maravillas* obecnie zaś – *Universidad*) (Flores Sánchez-Alarcos, 2010). Również jej ojciec, już pod shiszpazizowanym mianem Juan Malasaña stał się patronem placu w robotniczej dzielnicy Vallecas. Uzasadnieniu dla tych komemoracji zaprzeczyły jednak późniejsze ustalenia historyków, dowodzące, iż ojciec Malasaña nie mógł stanąć do walki z siłami napoleońskimi, gdyż zmarł jeszcze przed wybuchem powstania, zaś sama Manuela prawdopodobnie nie brała udziału w walce, lecz stała się przypadkową ofiarą represji dzień później – według prawdopodobnego scenariusza, walki powstańcze przeczekala w warsztacie szwalniczym, w którym pracowała, ale wracając do domu została zaczepiona przez francuskich żołnierzy i broniąc się przed ich napaścią nożycami, została oskarżona o posiadanie broni i pod tym pretekstem rozstrzelana (Lahuerta, 2024).

Drugi mit dotyczy znaczenia wydarzeń mających miejsce w podmadryckim Móstoles. Dwaj alkadzi⁵ – kierownicy lokalnej administracji – na wieść o wydarzeniach mających miejsce w Madrycie, sformułowali krótką odezwę, stanowiącą wezwanie do walki z okupantem. Została ona następnie rozwieszona po innych częściach kraju, co później postrzegane było jako impuls, który doprowadził do rozpętania wojny o niepodległość. Interpretacja taka zaczęła jednak szybko budzić wątpliwości. Podważono wersję wydarzeń, według której do spisania odezwy doszło podczas otwartego zebrania całej lokalnej społeczności, a nie jedynie w wąskim kręgu elit, co obala tezę o rzekomym powszechnym, narodowym charakterze tej inicjatywy. Poddana w wątpliwość została też skuteczność apelu, który co prawda wywołał zróżnicowane reakcje – w tym wystąpienia zbrojne i tumulty – na obszarze Estremadury i Andaluzji, te jednakże zostały szybko stłumione, a do faktycznego rozpętania wojny doszło w wyniku dalszych wydarzeń, mających miejsce dopiero kilka dni później. Niepewne okazało się samo autorstwo, gdyż podpis „*El Alcalde de Móstoles*” miał być w tym okresie stosowany także przez inne osoby pragnące swoimi odezwaniami rozniecić antyfrancuskie nastroje, a nie posiadające prawa do posługiwania się tym tytułem. Tym niemniej, mit „alkadów z Móstoles” pozostał żywy – mieszkańcy tego miasta odwołali się do niego m.in. podczas rewolucji 1868 roku, kiedy to odsłonięto tablicę pamiątkową dla uczczenia tego patriotycznego czynu. Do dziś Móstoles pozostaje najważniejszym obok Madrytu miejscem celebrowania pamięci o wydarzeniach 2 maja, o czym świadczą tak coroczne obchody, jak i toponi-

⁵ Ze względu na specyfikę ustrojową w omawianym okresie – gdy w jednym mieście jednocześnie mogło sprawować urząd kilku alkadów, reprezentujących poszczególne stany – używam tego terminu dla podkreślenia ich historycznej funkcji, choć współcześnie hiszpańskie słowo *alcalde* można też tłumaczyć bezpośrednio jako burmistrz.

nia – upamiętnionej samej daty w nazwie ważnej miejskiej alei, zaś Manuela Malasaña – poprzez nazwę nie tylko ulicy, ale i stacji metra (Martín del Hoyo, Rodríguez Morales, 2022, s. 23–28; Martín del Hoyo, 2008, s. 49–83).

Pamięć autorytarna i demokratyczna: miejsce 2 maja w narracjach epoki frankizmu oraz po upadku dyktatury

Omawiana data, choć na różne sposoby upamiętniana przez kolejne hiszpańskie rządy jako przejaw walki z zewnętrznym agresorem, dopiero w okresie frankistowskim została wpisana w szerszy kontekst ideologiczny. Jako święto 2 maja został ustanowiony na terenach zajętych przez stronę narodową już w trakcie wojny domowej (Castro, 2008, s. 229). Po zdobyciu Madrytu, podjęto też decyzję o przeniesieniu rzeźby Daoiza i Velarde pod łuk pomnika stojącego na Placu 2 Maja, gdzie znajduje się on do dziś. W dyktaturze wojna o niepodległość portretowana była jako kolejny z serii przykładów zdolności narodu hiszpańskiego do bronięcia swojej tożsamości, zapoczątkowanych przez wywołujące się ze starożytności mity ofiarnej obrony obleganych grodów Sagunto (przez Kartagińczyków) oraz Numancji (przez Rzymian). Wydarzenia z 1808 roku zostały wpisane w kontekst niedawno zakończonej wojny domowej, w której pokonani, postrzegani przez zwycięzców jako niegodni miana prawdziwych Hiszpanów, wspierani byli przez oddziały międzynarodowych ochotników, formowane z inspiracji Związku Radzieckiego. Interpretowanie wydarzeń sprzed ponad stu lat jako aktu samoobrony narodu hiszpańskiego zarówno przeciw siłom obcym, próbującym ingerować w życie polityczne Hiszpanii, jak i wrogom wewnętrznym – „sfrancuziałym” (*afrancesados*) zdraycom reprezentującym anty-Hiszpanię, pozwalało zatem wykreować spójną narrację. Święto to określone zostało jako „dzień wspólnoty ludowo-narodowej Hiszpanii przeciw najeźdźcy”. Dość oczywiste przy takiej interpretacji powiązanie 2 maja z dniem zakończenia wojny domowej – 1 kwietnia 1939 – najbardziej widoczne było w roku 1953, kiedy to druga z tych dat, na ogół uroczyste obchodzona, przypadała na religijne uroczystości Wielkiego Tygodnia, w związku z czym celebracje o charakterze politycznym przeniesione zostały właśnie na rocznicę wybuchu antyfrancuskiego powstania. Jednak z biegiem czasu znaczenie takich obchodów, przygotowywanych głównie przez organizacje akademickie oraz młodzieżowe, osłabło. Od końca lat pięćdziesiątych, gdy Hiszpania weszła w okres rządów technokratycznych, nastąpiło przesunięcie akcentów upamiętniania wojny o niepodległość z nacjonalistycznych na liberalne, w związku z czym bardziej zasadne stało się upamiętnianie nie samego wybuchu wojny, lecz uchwalonej w jej trakcie konstytucji w Kadyksie, jako punktu odniesienia dla aspiracji modernizacyjnych, które zaczęła w tym okresie przejawiać dyktatura frankistowska (Gómez Cuesta, 2007, s. 248–249; López de Maturana, 2014, s. 287; García Cárcel, 2009, s. 35–36).

Elementem adaptacji pamięci o wojnie o niepodległość było też wykorzystanie powstałego w owym czasie hasła „Wszystko dla Ojczyzny” (*Todo por la Patria*), które było powszechnie wykorzystywane w XIX wieku, ale dopiero podczas wojny domowej – w 1937 roku – stało się oficjalnym mottem hiszpańskiej żandarmerii (*Guardia Civil*) i zostało umieszczone na bramach do jej kwater w całym państwie. Napisy te funkcjonują po dziś dzień w ponad 3000 miejsc, choć bywają postrzegane jako relikty epoki

frankistowskiej. Stowarzyszenie na Rzecz Odzyskania Pamięci Historycznej (ARMH) domagało się w 2020 roku usunięcia tych hasel na mocy ustawy o pamięci historycznej, nakazującej likwidację istniejących w przestrzeni publicznej symboli frankizmu, postulując zastąpienie ich nowym hasłem „Wszystko dla demokracji” (Torrús, 2020).

W okresie demokratycznym pojawiły się nowe interpretacje historyczne wydarzeń z początku XIX wieku. Przy ich ocenie uwidoczniły się trendy postmodernistyczne, dekonstruujące wojnę i odmiennie interpretujące jej znaczenie dla Hiszpanii, dostrzegające korzystne konsekwencje francuskich wpływów w Hiszpanii, kwestionujące postrzeganie postawy *afrancesados* jako zdrajców ojczyzny. Dostrzega się racjonalność ich działań, jak wsparcie nowego narzuconego przez Napoleona ładu politycznego (statut/konstytucja z Bajonny z 6 lipca 1808), jako nowoczesnego paktu społecznego między narodem a jego władcą, a także dojście do pragmatycznej konkluzji o braku możliwości odniesienia militarnego zwycięstwa nad Francją oraz szkodliwym wpływie dla kraju wynikającym z funkcjonowania rozproszonych, przedłużających walkę *guerrilli*. Spekuluje się wręcz, że centralizacyjne reformy wzorowane na Francji mogłyby pozwolić ukształtować nacjonalizm hiszpański, który lepiej radziłby sobie z tendencjami odśrodkowymi ruchów separatystycznych, targających Hiszpanią tak w XX wieku, jak i obecnie (Dufo-ur, 2007, s. 271–274; Montagut, 2025; por. Artola, 1953). Krytyce poddaje się również stosowanie wobec konfliktu określenia „wojny o niepodległość” jak i prostego podziału walczących stron na patriotów i kolaborantów, zwraca się uwagę na liczne podziały wewnątrz obozu antynapoleońskiego, podważa rzekomą spontaniczność powstania (García Cárceł, 2009, s. 36–40; de Diego, 2008, s. 204; Espadas Burgos, 2008, s. 426).

Trendom tym towarzyszy odmienne postrzeganie samego święta 2 maja. Zostało ono przededefiniowane i od 1983 roku obchodzone jest jako Dzień Wspólnoty Autonomicznej Madrytu (Artola Gallego, 2009, s. 23). Współczesne celebracje przybierają zupełnie inny charakter. Znamienne jest tu przekształcenie pomnika z Campo de la Lealtad – król Juan Carlos I dokonał w 1985 roku jego reinauguracji jako Pomnika Poległych za Hiszpanię (*Monumento a los Caídos por España*), choć żadna uzupełniająca symbolika czy inskrypcje nie wskazują jakiegokolwiek innych konkretnych wydarzeń, z którymi owi „polegli” mieliby się wiązać (Viejo-Rose, 2011, s. 26–27; Różycki, 2017, s. 176–177). Obiekt ten stał się tyleż ogólnym, co rozmytym symbolem funkcjonowania koncepcji narodu.

Oficjalne obchody 2 maja, organizowane przez władze regionalne, są równie niedookreślone. W 2024 roku składały się na nie oficjalne przemówienia, wręczanie odznaczeń, koncerty i inne atrakcje przeznaczone dla mieszkańców oraz turystów, a także organizowane na znaczną skalę (około 1000 uczestników) rekonstrukcje historyczne nawiązujące do wydarzeń z 1808 roku (Madrid, 2024). Wydarzenia te nie wiążą się z intencją promowania jakiegokolwiek obrazu przeszłości bądź określonych postaw, można je raczej zaliczyć do działań z zakresu pamięci antykwarycznej, skupionej na gromadzeniu faktów, funkcjonującej poza jakimkolwiek kontekstem (por. Szpociński, 2006, s. 29–30). Uroczystości na mniejszą skalę, za to bardziej zorientowane na honorowanie postaw patriotycznych i obejmujące m. in. parady wojskowe, odbywają się w innych miejscowościach – m. in. wspomnianym już Móstoles, a także rodzinnych miastach Daoíza i Velarde (Sewilla i kantabryjskie Muriedas) (Ruiz Enebral, 2025; Alcolea, 2025).

Obok tych zinstytucjonalizowanych inicjatyw, w Madrycie podejmowane są także próby wykorzystania celebrowanej daty celem formułowania odmiennej narracji politycznej przez niewielkie lokalne ugrupowania. W 2024 roku po raz pierwszy działania takie podjęła pozaparlamentarna partia lewicowa *Izquierda Castellana*. Zorganizowała ona zgromadzenie przy odsłoniętym zaledwie rok wcześniej popiersiu Clary del Rey, uczestniczki powstania, która zastąpiła przy dziale rannego Ruiza i niedługo później zginęła (Flores Sánchez-Alarcos, 2010). Po złożeniu kwiatów, organizatorzy przy akompaniamencie muzyki odgrywanej na tradycyjnych instrumentach przemaszzerowali na Plac 2 Maja. W obu miejscach wygłoszone zostały przemówienia. Akcentowały one nie tyle patriotyczny, narodotwórczy charakter powstania, co jego znaczenie dla budzenia świadomości klasowej. Podkreślano, że głównym aktorem tych wydarzeń był lud pracujący, który przeciwstawiał się elitom, skłonnym do kolaboracji z okupantem i nakazującym wojsku zachowanie bierności. Wskazywano, że wybuch miał charakter liberalny i antyabsolutystyczny, co stanowiło o jego postępowym charakterze i pozwalało połączyć go w logiczny ciąg z wydarzeniami z przeszłości (np. rewolucja Comuneros z XVI wieku), jak i teraźniejszości. Współczesne nawiązania w przemówieniach dotyczyły konieczności ciągłej walki o interesy niższych klas społecznych przeciw wielkiemu kapitałowi wspieranemu przez elitę polityczną. Wiązało się to z wyrażeniem oburzenia, że współczesne elity polityczne podczepiają się do tego święta, mimo jego naturalnego egalitarnego charakteru choć – zdaniem manifestantów – są tak samo dyspozycyjni wobec zewnętrznych, wrogich interesom narodu sił, co ich odpowiednicy z początku XIX wieku. Nawiązanie do aktywnej roli w wydarzeniach 2 maja kobiet pozwoliło wygłaszać apele dotyczące emancypacji oraz równouprawnienia tak ich, jak i innych dyskryminowanych grup społecznych. W przemówieniach pobrzmiwały także akcenty pacyfistyczne, sprzeciwiające się prowadzeniu wojen imperialistycznych (zarówno tej na Bliskim Wschodzie jak i, choć zasugerowanej nie wprost, na Ukrainie) (*Conmemoración...*, 2024). Opisującym uroczystościom towarzyszyła oprawa w postaci flag z dominującą barwą fioleto – umieszczone były na nich symbole związane z regionem Kastylii (w tym wspomnianą rewolucją Comuneros) i Madrytem oraz o charakterze feministycznym, a także flagi republikańskie. W 2025 ceremonia ta została powtórzona w bardzo zbliżonej formule, co może świadczyć o powstawaniu nowego rocznicowego rytuału. Wobec władz, oskarżanych o zaniechania w kryzysowych dla społeczeństwa momentach, postawione zostało retoryczne pytanie: „Gdzie są instytucje, gdy są potrzebne? Czy pozostają nieobecne i bierne, jak w 1808?” (*Comunicado...*, 2025). To nawiązanie do historii ponownie wpisane zostało w ciąg wydarzeń: wskazano, iż w 1808 roku zainaugurowany został proces liberalizujących zmian, który ponad sto lat później zwieńczyło powstanie II Republiki, której kres położył następnie Franco. Z drugiej strony, w przemówieniu pojawiło się określenie wydarzeń 2 maja jako „madryckiej Numancji”. Paradoksalnie więc, współczesna narracja lewicowa zaadoptowała ten sam mit, który w kontekście 2 maja wykorzystywał frankizm⁶.

⁶ Swoją narrację związaną z 2 maja kształtują również radykalne ugrupowania prawicowe. Grupa protestujących przeciw rządowi Pedro Sancheza, zbierająca się regularnie na ulicy Ferraz, w 2024 roku uczciła ten dzień przy pomniku przy Campo de la Lealtad, wyrażając przekonanie, że ich ruch stanowi „2 maja XXI wieku” – kolejne wystąpienie celem ratowania ojczyzny (Ferraz, 2024).

Podsumowanie

Zestawienie wszystkich tych przejawów celebrowania pamięci o 2 maja 1808 roku na przestrzeni lat wskazuje na daleko posuniętą ewolucję. Najpierw przez ponad 100 lat wydarzenia te pamiętano jako klasyczny wzorzec postaw patriotycznych, mit narodotwórczy. Z biegiem czasu pojawiły się elementy podważające i demitologizujące utrwalony przekaz. Dyktatura Franco wykorzystała ten epizod jako jeden z zasobów na potrzeby swojej propagandy, wplatając go w inne upamiętniane wątki. Wobec późniejszej rezygnacji demokratycznych instytucji państwowych z podtrzymywania tej narracji, została ona przejęta przez ugrupowanie radykalne, reinterpretujące wydarzenie historyczne na swój sposób. Jednocześnie zauważalna jest też regionalizacja pamięci i podtrzymywanie rytuału tam, gdzie lokalne społeczności czują się z nim związane. Tradycja 2 maja nie zanikła więc, lecz stała się kolejnym przykładem zróżnicowanej, heterogenicznej pamięci zbiorowej we współczesnej Hiszpanii, państwie mającym wielkie trudności z zinstytucjonalizowaniem trwałej, integrującej a nie antagonizującej polityki historycznej.

Bibliografia

- Alcolea L. (2025), *Camargo regresa a 1808 en el homenaje del 2 de Mayo a Pedro Velarde*, <https://www.eldiariomontanes.es/region/camargo/camargo-regresa-1808-homenaje-mayo-pedro-velarde-20250502162323-nt.html>.
- Andrejevs D. (2018), *Revisiting the social organisation of national memory: A look at the calendars of Lithuania, Latvia, and Estonia*, „Memory Studies”, vol. 13(6).
- Aretov N. (2014), *The starting point of Bulgaria in national mythology*, „Slavia Meridionalis”, vol. 14.
- Artola M. (1953), *Los afrancesados*, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid.
- Artola Gallego M. (2009), *Una visión de la Guerra de la Independencia*, w: *El comienzo de la Guerra de Independencia. Congreso internacional de bicentenario*, Actas, Madrid.
- Biskupska K. (2020), *Breslau. Nazwa miasta jako dziedzictwo kulturowe – zarys problematyki w perspektywie analizy dyskursu historycznego*, „Oblicza Komunikacji”, vol. 12.
- Busto del Teniente Jacinto Ruiz Mendoza (b.d.), Ceuta Turística <https://www.ceutaturistica.com/esculturas/tenienteruiz.html>.
- Castro L. (2008), *Héroes y caídos. Políticas de la memoria en la España Contemporánea*, Catarata, Madrid.
- Cianciara A. K. (2021), *(De-)legitimizing Differentiated (Dis)integration in the European Union: Between Technocratic and Populist Narratives*, „Journal of Contemporary European Research”, vol. 17, issue 2.
- Comunicado leído durante los actos de conmemoración del Levantamiento del 2 de Mayo* (2025), Izquierda Castellana, <https://izca.net/2025/05/03/madrid-comunicado-leido-durante-los-actos-de-conmemoracion-del-levantamiento-del-2-de-mayo/>.
- Conmemoración Popular del Levantamiento del 2 de Mayo* (2024), Izquierda Castellana, <https://izca.net/2024/04/30/madrid-conmemoracion-popular-del-levantamiento-del-2-de-mayo/>.
- Czerwiński M. (2012), *Semiotyka dyskursu historycznego. Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- de Diego E. (2008), *España, el infierno de Napoleon. 1808–1814. Una historia de la Guerra de Independencia*, La esfera de los libros, Madrid.

- Dufour G. (2007), *Los afrancesados o una cuestión política: los límites del despotismo ilustrado*, "Cuadernos de Historia Moderna. Anejos", vol. VI.
- Dytman-Stasienko A. (2006), *Święto zawłaszczonych znaczeń. 1 maja w PRL. Ideologia, rytuał, język*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław.
- El proyecto de monumento a Daóiz en Sevilla* (b.d.), Junta de Andalucía, <https://www.juntadeandalucia.es/organismos/culturaydeporte/areas/cultura/archivos/archivos-consejeria/archivo-general-andalucia/aga-recomienda/paginas/documento-mes-aga-jun-2010.html>.
- Elgenius G. (2007), *The Appeal of Nationhood: Celebrating and Commemorating the Nation*, w: *Nationalism in a Global Era: The Persistence of Nations*, eds. M. Young, E. Zuelow, A. Sturm, Routledge, London.
- Espadas Burgos M. (2008), *La vida política de Madrid durante el siglo XIX*, w: *Madrid, de la Prehistoria a la Comunidad Autónoma*, Comunidad de Madrid, Madrid.
- Fernández García A. (1996), *Raíces históricas de los nacionalismos contemporáneos*, „Cuadernos de Historia Contemporánea”, vol. 18.
- FerrazTV (2024), *Ferraz es el 2 de Mayo del Siglo XXI*, https://www.youtube.com/watch?v=y0b1l-4t_iSM.
- Flores Sánchez-Alarcos J. (2010), *Entre dos amores. Madrid-Campo de Criptana*, <https://www.entredosamores.es/barrio%20de%20maravillas/maravillas1.html>.
- Fraile-Jurado P., Fernández-Díaz M. (2019), *Análisis e interpretación de la distribución espacial de banderas de España y simbología religiosa en los balcones del municipio de Sevilla*, "Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles", vol. 81.
- García Cárcel R. (2009), *La cuestión nacional en la Guerra de la Independencia*, w: *El comienzo de la Guerra de Independencia. Congreso internacional de bicentenario*, Actas, Madrid.
- García González J. (2025), *El cementerio más antiguo de Madrid abre sus puertas: así puedes visitar las tumbas de los héroes del 2 de mayo*, "El Confidencial", https://www.elconfidencial.com/espana/madrid/2025-05-02/cementerio-mas-antiguo-madrid-abre-puertas-asi-puedes-visitar-tumbas-heroe-2-de-mayo-1qrt-1tna_4115926/.
- Gierszewska W. (2019), *Obchody świąt narodowych w Rwandzie jako przykład masowych rytuałów politycznych*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, nr 24.
- Godsland, S. (2005), *History and Memory, Detection and Nostalgia: The Case of Dulce Chacón's »Cielos de barro«*, "Hispanic Research Journal", vol. 6(3).
- González-Enríquez C. (2017), *The Spanish Exception: Unemployment, inequality and immigration, but no right-wing populist parties*, Real Instituto Elcano, Madrid.
- Gómez Cuesta C. (2007), *La vida cotidiana en una ciudad de posguerra*, w: *Historia y memoria de la guerra civil y primer franquismo en Castilla y León*, Pablo García Colmenares (coord.), Universidad de Valladolid, Valladolid.
- Korzeniewski B. (2010), *Transformacja pamięci. Przewartościowania w pamięci przeszłości a wybrane aspekty funkcjonowania dyskursu publicznego o przeszłości w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- La colección. Obras maestras* (b.d.), Museo del Prado, <https://www.museodelprado.es/coleccion/>.
- Lahuerta M. (2024), *Manuela Malasaña, así era la madrileña asesinada a los diecisiete años en los levantamientos del 2 de mayo*, El Español, https://www.lespanol.com/madrid/20240501/manuela-malasana-madrilena-asesinada-diecisiete-anos-levantamientos-mayo/851414853_0.html.
- Lentz C. (2013), *Celebrating Independence Jubilees and the Millennium: National Days in Africa*, "Nations and Nationalism", vol. 19(2).
- López de Maturana V. (2014), *La Reinención de una Ciudad. Poder y política simbólica en Vitoria durante el franquismo (1936–1975)*, Universidad de País Vasco, Bilbao.

- Madrid se prepara para la recreación histórica internacional 2 de Mayo 2024* (2024), El Diario de Madrid, <https://www.eldiariodemadrid.es/articulo/planes-por-madrid/recreacion-historica-internacional-dos-mayo-madrid-2024/20240407101445073843.html>.
- Marcos-Marne H., Plaza-Colodr, C., O'Flynn C. (2021), *Populism and new radical-right parties: The case of VOX*, "Politics", vol. 44(3).
- Martín del Hoyo D. (2008), *El alcalde de Móstoles: la formación de un mito*, "Anales del Instituto de Estudios Históricos del Sur de Madrid »Jiménez de Gregorio«", no. 8.
- Martín del Hoyo D., Rodríguez Morales J. (2022), *El Bando de los Alcaldes de Móstoles del Dos de Mayo de 1808 y su influencia en el comienzo de la Guerra de la Independencia*, AHIMOS, Móstoles.
- Mees L. (2007), *El debate sobre nación y Estado en España: viejos retos, nuevas posibilidades*, w: *España: del consenso a la polarización. Cambios en la democracia española*, red. W. L. Bernecker, G. Maihold, Iberoamericana-Vervuert, Madrid.
- Michonneau S., Núñez Seixas X. M. (2014), *Imaginar España durante el franquismo*, w: *Imaginar y representaciones de España durante el franquismo*, red. S. Michonneau, X. M. Núñez Seixas, Casa de Velázquez, Madrid.
- Montagut E. (2025), *El paradójico patriotismo de los afrancesados*, <https://www.eduardomontagut.es/mis-articulos/historia/item/3284-el-paradajico-patriotismo-de-los-afrancesados.html>.
- Monumento a Daoiz y Velarde* (b.d.), MonumentalNet, <https://monumentalnet.org/monumento.php?r=SG-194000600-SEG-MON-DAO-VEL&seo=monumento-a-daoiz-y-velarde-segovia-castilla-y-leon>.
- Pastor J. (2014), *Los nacionalismos, el Estado español y la izquierda*, La Oveja Roja, Torrejón.
- Rothenbuhler E. W. (2003), *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Różycki B. (2017), *Symbole przeszłości i pamięć we współczesnej Hiszpanii*, w: *Rozliczanie totalitarnej przeszłości: zbrodnie, kolaboracja i symbole przeszłości*, red. A. Paczkowski, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Ruiz Enebral A. (2025), *El Ejército prepara el desfile en Sevilla el 2 de mayo mientras deja sin militares el de Madrid*, El Confidencial, <https://www.elconfidencialdigital.com/articulo/defensa/ejercito-prepara-desfile-sevilla-2-mayo-mientras-deja-militares-madrid/20250402050000953431.html>.
- Sáiz Serrano J., López Facal R. (2012), *Aprender y argumentar España. La visión de la identidad española entre el alumnado al finalizar el bachillerato*, "Didáctica De Las Ciencias Experimentales Y Sociales", vol. 26.
- Szpociński A. (2006), *Formy przeszłości a komunikacja społeczna*, w: A. Szpociński, P. T. Kwiatkowski, *Przeszłość jako przedmiot przekazu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Torrús A. (2020), *¿Todo por la patria? Origen y polémica sobre el lema de la Guardia Civil*, Público, <https://www.publico.es/politica/patria-origen-polemica-lema-guardia-civil.html>.
- Ukielski P. (2020), *Politics of History in Slovakia (1989–2018)*, "Institute of National Remembrance Review", vol. 2.
- Viejo-Rose D. (2011), *Reconstructing Spain: Cultural Heritage & Memory After Civil War*, Liverpool University Press, Liverpool.
- Villar Saro M. (2014), *Monumento a Velarde*, Escenas de Santander, <https://escenasdesantander.blogspot.com/2014/08/monumento-velarde.html>.
- Wawrzyński P., Ratke-Majewska A., Marszałek-Kawa J. (2015), *The Transformation of National Identity and the Remembrance during Post-Authoritarian Transitions: case studies of Spain and South Africa*, "Journal of Identity and Migration Studies", vol. 9(1).

The Evolving Anniversary: Reinterpretations of Memory About May 2nd, 1808 in Madrid

Summary

The 2nd of May 1808 constitutes a rare case of a pro-independence struggle in Spanish history. Various political myths arose about the events in Madrid, and the uprising has been commemorated in the public space of the capital and other cities. The following anniversaries of these events became an opportunity to create a particular narrative, which had evolved with time and had been used most intensively during Franco's dictatorship. Contemporary democratic Spain, with its struggles to elaborate a coherent, integrative narrative about national history and identity, has refrained from utilizing this anniversary to maintain any myths related to this date, keeping it as a regional Day of the Autonomous Community of Madrid. The traditional rituals are still preserved in the regional collective memory of some parts of Spain. At the same time, new narratives are shaped by minor, radical political groups, which reinterpret the events of 1808 according to their political views. The memory of the 2nd of May is an example of contemporary Spain's diverse, heterogeneous collective memory.

Key words: 2nd of May 1808, Madrid, historical anniversaries, political narrative, political myths

Wkład autorów (Author Contributions)

Konceptualizacja (Conceptualization): Bartłomiej Różycki

Zestawienie danych (Data curation): Bartłomiej Różycki

Analiza formalna (Formal analysis): Bartłomiej Różycki

Piśmiennictwo – oryginalny projekt (Writing – original draft): Bartłomiej Różycki

Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie (Writing – review & editing): Bartłomiej Różycki

Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy.

(Competing interests: The author have declared that no competing interests exist)

